

Kunstkoler og forskning

Af Jens Skou Olsen

”... Faktisk er der intet så konservativt som videnskaben. Videnskaben lægger jernbaneskiner ud. Og for videnskabsmænd er det af stor betydning, at deres arbejde kører på disse skinner...” (Ludwig Wittgenstein)

Ludwig Wittgenstein var en af de største filosoffer i det tyvende århundrede, og citatet fortæller os, at han ikke var udelt begejstret for videnskabens væsen. Og det var der måske god grund til, da videnskaben, ifølge videnskabens egne paradigmer, ikke kunne (og kan) acceptere filosofi som en videnskab. Wittgensteins billede med videnskaben som et erkendelsesprojekt, der kører på forudlagte skinner beskriver et mindset, der prioriterer retningsbestemt, målbevidst og projekteret erkendelse. Der er i videnskaben enighed om, at det kun ved konstant at afgrænse er muligt for os at sige noget meningsfyldt om os selv og den verden vi lever i. Horisonten er for stor, sansningerne er så mange og så forskellige, at det ikke giver mening at kaste sig ud i at erkende dem alle på én gang uden først at lægge en plan for, hvad vi vil erkende og hvordan vi kan erkende det. Dette er videnskabens projekt. Hvad så med Wittgenstein og de vigtige erkendelser, som han nåede til? Det ikke-videnskabelige prædikat gør ikke filosofi til et mindre vigtigt menneskeligt erkendelsesområde – tværtimod ses de årtusindgamle erkendelser i filosofien som en grundforudsætning for al menneskelig aktivitet inklusive videnskab – men da filosofi i stedet for at gøre omfattende brug af systematisk indsamling, fortolkning og forklaring af empiriske data snarere forholder sig kritisk og analyserende til mennesket og dets søgen efter kærlighed og visdom falder den udenfor videnskaben. Vi har brug for en definition på begrebet Videnskab. Hvori består denne Wittgenstein'ske jernbane, og hvor leder jernbaneskinnehen?

Videnskab afgrænser sig som erkendelsesform mod verden i en tredeling, der bygger på nogle grundlæggende, filosofiske iagttagelser omkring vores virkelighed, som vi må undersøge først, når vi skal forsøge at beskrive og forstå videnskab som begreb og som praksis. Gennem menneskehedens historie har vi forsøgt at forstå vores liv og rolle i den virkelighed, vi kan erkende. Mennesket har skabt forskellige mytologier, der alle har haft til formål at beskrive universet, vores eksistens og forholdet mellem universet og os. Menneskehedens forskellige kulturer har skabt

forskellige mytologier, som alle i bund og grund besvarer de samme enkle spørgsmål. I vores kultur, den vesterlandske kultur, fortæller vore mytologier os, at vi mennesker er sat på jorden – enten skabt af Gud eller blevet til ved et tilfælde. På samme måde er dyr, planter, bjerge og søer m.v. skabt (blevet til), og vi er blevet placeret i denne "natur". Begrebet natur skal i denne forbindelse forstås som alt det i verden (universet), der ikke er skabt af mennesker. Vi mennesker lever i denne natur og kan som sådan opleve og erkende såvel naturen som os selv. Videnskabens tredeling afgrænser i forhold til det genstandsfelt, som vi vil vide noget om:

- Naturen (de tilstande, fænomener og hændelser i verden, som ikke er menneskabte)
- Mennesket (individet: oplevelser, følelser, tanker, handlinger, frembringelser, kulturelle tilstande, fænomener og hændelser)
- Samfundet (kollektivet: mennesker i grupper, klasser, organisationer m.v.) Den videnskab, der har naturen som genstandsfelt kaldes Naturvidenskab. Den videnskab, der har mennesket og det kultur som genstandsfelt kaldes Humanvidenskab. Den videnskab, der har mennesker på det kollektive niveau som genstandsfelt kaldes Samfundsvidenskab.

Det er vigtigt at huske på, at denne videnskabens tredeling ikke kan begrundes i genstandsfelterne. Hverken naturen, mennesket eller samfundet rummer en sådan adskillelse, og en sådan tredeling medfører uvægerligt tilbagevendende problemer for de genstandsfelter, der ligger på grænsen mellem to eller tre felter. De mange indlæg og positioner i forbindelse med forskning i kunst vidner om stor diversitet i forhold til opfattelsen af videnskab som begreb. Der er mange billeder i spil, og disse billeder får stor indflydelse på de konklusioner, der gøres. Videnskab er ifølge nogle et tørt og akademisk skoleridt i en streng, logisk positivistisk determinisme – her er der ikke plads til kunst og mystik. Andre ser videnskab som et stagneret paradigme, som kun kan vækkes til live ved en gennemgående revision – som udgangspunkt vil den ikke kunne skabe brugbar viden indenfor kunstens genstandsfelt.

Det diskuteres endvidere om forskningen skal ske udefra-og-ind (forskere forsker i kunst) eller indefra-og-ud (kunstnere forsker i kunst) og endelig er der nogle, der ikke finder det muligt at bedrive forskning i kunst – deres holdning er, at humanvidenskaberne er ude i et useriøst projekt. Nogle af disse positioner udtrykker et ønske om en ny videnskab, som ikke lukker kunsten ude, og begreber som bl.a. Kunstnerisk Forskning, Forskning med Kunstnerisk Metode, Artistic Research, Sensuous Knowledge og Kunstner-forsker forsøges som en løsning på kunsthøgskolernes problem: de

skal virke på et forskningsbaseret grundlag og dermed bedrive forskning. Jeg savner her nogle grundlagsdiskussioner om disse begreber, som kan medvirke til at se den årtusindgamle, menneskelige aktivitet kaldet videns-skaben i et klarere lys. For hvad er det egentlig, vi taler om? Den amerikanske fysiker David Bohm skriver:

Although science literally means "knowledge", the scientific attitude is concerned much more with rational perception through the mind and with testing such perceptions against actual fact, in the form of experiments and observations. In making such tests, what is crucial is the attitude of acknowledging an actual fact, with properly made inferences, without being caught up in the tendency of the human mind to play false.

Med andre ord: videnskab drejer sig i sin kerne om ved rational sansning at erkende virkeligheden, afprøve erkendelserne, drage de rigtige slutninger og endelig kommunikere disse slutninger ud på en sådan måde, at de kan bidrage til ny videnskab uden for megen støj fra vort menneskelige sind. Men der mangler noget. Er det "nok" at erkende virkeligheden, som vi oplever den? Denne erkendelse af virkeligheden vil ikke kunne erkende eventuelle skjulte sider og fænomener; og til det formål må vi supplere med den eksperimentelle dialog, som ikke blot vil erkende og forstå – den eksperimentelle dialog udfordrer og forsøger at bevæge sit genstandsfelt til nye svar. Og hvordan skal vi forholde os til begreberne sansning, teori og teoridannelse? Det er populært at henlægge sanserne til vores krop og teoridannelse til vores tankevirksomhed, og vi har vel en forforståelse af, at vi ikke kan spille på begge instrumenter på én gang. Den engelske præst og filosof Alan Watts siger i et foredrag:

If You want to come to your senses, You have to go out of your mind.

Der er en overraskende dobbeltydighed i dette citat. Vi ønsker vel alle at kunne være i tæt kontakt med vore sanser, men vi er ikke altid parate til at overgive os til sanserne – på bekostning af fornuften. Watts spiller med udtrykket "...go out of Your mind..." på fascinationen i "at miste forstanden" for dér igennem at kunne sanse fuldtud, uden bindinger og projektioner. Og vi kan trække mange paralleller til vores praksis i kunsten; måske skaber vi Kunst i kortvarige fornuftsudfald, og dét vi kan (som noget unikt i samfundet) er at holde liv i kulturens latente higen efter at kaste tøjlerne og overgive sig til den absolutte sansning? I Kunsten erkender vi kunstens virkelighed gennem vore sanser og vi er traditionelt ikke stærke i en eksplicit formuleret

teoridannelse (hvis jeg fraserer således, vil du artikulere således og publikum opleve således). Dét at efterprøve og falsificere sådanne teorier er ikke en levende del af vores praksis. Men netop dét at udforme og efterprøve teorier er blevet synonymt med dét at forske – og forholdet mellem sansning og teoridannelse er interessant. Fra flere sider fremføres det, at der her ligger én af kilderne til videnskabens stagnation og ensretning, en ensretning som måske også giver kunstsuklerne problemer i forhold til at forske i kunst på et videnskabeligt grundlag.

For 400 år siden var vores menneskelige sanser (eller primitive udvidelser deraf) den eneste mulighed for at erkende virkeligheden – i dag er den klassiske videnskab instrumentaliseret, og erkendelse gennem vore sanser marginaliseret; højteknologiske instrumenter har overtaget arbejdet og forskerne må fokusere på teorierne som perceptionsredskab. De højteknologiske måleinstrumenter er så komplicerede, at selve deres udformning afgrænser hvilke spørgsmål der kan stilles, idet udformningen af instrumenterne i selv er et resultat af en teoridannelse. Måleinstrumentet stiller sig imellem forsker og virkelighed, og forskeren sanser instrumentet i stedet for virkeligheden (eller sanser en "virkelighed" bestående af måleinstrument + virkeligheden). Teoridannelsen bliver som en slags compiler dermed den eneste mulighed for at "kontakte" virkeligheden. Forskerne spørger, efterprøver og får svar i teorierne, og dette har ført til en splittelse i opfattelsen af, hvad det vil sige at forske. Vi kan stole på teorierne (tankerne) og instrumenterne, mens vore sanser (kroppen) bedrager os – og skabelsen af de to videnskaber, naturvidenskaberne og humanvidenskaberne er en realitet. Det er fristende at følge denne position til ende: naturvidenskabens kraftige fokusering via instrumentalisering og medfølgende vægt på teoridannelse har spillet bolden fra kroppen hen til tanken som medium. Teoridannelsen har taget over, og højteknologien har tilført videnskaben et hidtil uset tunnelsyn, idet forskerne erkender på baggrund af ens, masseproducerede måleinstrumenter, der alle måler på baggrund af samme algoritme! Tilbage står samfunds- og humanvidenskaberne med benene solidt plantet i videnskabens egentlige erkendelsesmetode, den menneskelige sansning, og er blevet sat i skammekrogen. Leksikon.org skriver bl.a.:

Med etableringen af samfunds- og humanvidenskaberne i sidste halvdel af 1800-tallet blev subjektfilosofiske problematikker i høj grad søgt opsplittet, idet videnskaberne satte sig for at undersøge «aktører», «personer», «individer» m.v., som objekter, og altså rent «objektivt», mens spørgsmålet om jeg'et der undersøger eller handler blev forskubbet til erkendelsesteori og etik udenfor videnskabernes synsfelt. Med idealet

om en værdifri videnskab var objektivitet ensbetydende med fravær af subjektivitet, og det «subjektive» blev nærmest et skældsord som forbandtes med (uerkendt) villeshed, fordomme («bias») eller ligefrem forvirring.

Denne bevægelse mod en stadig mere udtalt polarisering mellem en værdifri videnskab og jeg'et, der undersøger og handler blev af nogle set som en grundlæggende menneskelig forudsætning, her formuleret af den tyske filosof Arthur Schopenhauer:

Im Laufe des Lebens wachsen Kopf und Herz immer mehr auseinander; Menschen trennen zunehmend immer mehr ihr subjektives Gefühl von ihren objektiven Kenntnissen.

Kunstscolerne står med Schopenhauers ord mellem valget om en objekt/subjekt "fornuftig" forskning eller en forskning, der risikerer at blive ikklædt prædikater som bl.a. "...uerkendt villeshed... fordomsfuldhed... forvirring..." En sådan problematik kan kunstscolerne ikke leve med og det rejser spørgsmålet om, hvad skal vi satse på: objekt eller subjekt – eller måske dem begge? David Bohm fortsætter:

It should now be clear, that all forms of perception – both through the senses and through the mind – involve a cyclic form of activity. Incoming information is apprehended by the mind and, in turn, produces an outgoing activity in which further scanning and information gathering take place in order to confirm, explore, and reinforce what has been seen. This new activity gathers additional information, which is again apprehended, leading to yet more outgoing activity. But this is very similar to what happens in science as well. Knowledge of reality does not therefore lie in the subject, nor in the object, but in the dynamic flow between them.

Bohm markerer her det endelige opgør med objektiviteten. Den eksisterer ikke. Men hvad så med subjektiviteten – den kan vel ikke blive manifest uden noget, der er ikke-subjektivitet? Vi har brug for et begreb, der kan løfte opgaven, og en diskussion af begrebet objektivitet bliver nødvendig, ikke mindst i forhold til vores ønske om at forske i kunst. Videnskabens overvældende succes frem med at forklare vores virkelighed fra 1800'tallet og frem har i vores kultur fortrængt religionen, ideen om den guddommelige far som plausibel forklaring på og begrundelse for vores eksistens. Vi er, trods medlemskab af folkekirken og kirkegang ved højtiderne inderst inde overbevist om, at vi er sat på

denne planet ved en tilfældighed, én planet ud af milliarder i et koldt, udeltagende og helt igennem mekanisk univers. Vi er skrøbelige organismer og må se os udsat for katastrofer, storm, sygdom og død – vi skal overleve denne tilværelse på jorden, og må derfor forsøge at "tæmme" den natur, der dybest set vil os til livs. Den franske biokemiker Jacques Monod skriver:

Hvis mennesket accepterer dette budskab i dets fulde betydning nødsages det til omsider at vågne op af sin tusindårige drøm og indse sin totale ensomhed, sin radikale fremmedhed. Det ved nu, at det som en sigøjner befinder sig i udkanten af det univers, det skal leve i. Det er et univers, der ikke hører menneskets musik og er upåvirkelig af dets håb, dets lidelser og dets forbrydelser.

Denne mekaniske model af universet, denne mytologi har skabt ideen om objektiviteten – vi er ikke universet, træerne og stenene og vi kan derfor betragte og erkende universet objektivt, hvis vi ønsker det. Problemet med denne model, (og dermed problemet med objektivitetsbegrebet) er, som Bohm formulerer det, at viden bygges i en dialektisk, dynamisk strøm mellem den, der spørger (forskeren) og den, der svarer (tillader en udforskning i dialog med forskeren). Det passive objekt eksisterer ikke – vi må i stedet tale om to subjekter – og vi kan beskrive forholdet mellem de to subjekter som intersubjektivitet. Det er ikke alle, der deler Jacques Monods standpunkt. I følge nogle filosoffer er mennesket ikke en ensom fremmed, som er fanget i et mekanisk, udeltagende univers men derimod noget ganske andet. Alan Watts fortsætter:

What You do is what the whole Universe is doing at the place You call here and now. You are something the whole Universe is doing in the same way a wave is something the ocean is doing. This is not a fatalistic or deterministic idea. You might be a fatalist if You think that You are sort of a puppet, that Life pushes around. You are separate from Life, but Life dominates You; that is fatalism. But in the point of view that I am expressing the real deep down You is the Universe and it is doing Your living organism and all it's behavior. Life is expressing You – just as a singer sings a song. We've been hood wiggled into the feeling that we only exist inside our skin. That is a hallucination and we need to experience ourselves in such a way, that we could say that our real body is not just what's inside the skin but our body is also the whole, total external environment. If we don't experience ourselves that way, we mistreat our environment. We treat it as a enemy, we try to beat it into submission – and if we do that comes disaster.

Dette spørgsmål skal overvejes grundigt. Det mekaniske verdensbillede er fuldkommen indarbejdet i vores virkelighed, og alt i vores kultur siger os, at dette ikke er tilfældet – jeg er ikke en stol og eksperimenterende støjrock er ikke wienerklassik – hvordan kan vores krop være alting? Den eksterne virkelighed er jo uden for vores kontrol. Sort er vel ikke hvid o.s.v.; vi kunne blive ved, lige indtil erkendelsen opstår i os, at vi ikke en gang har kontrol over vores egen krop. Vi gror ikke vores hår, banker ikke vores hjerte og er i det hele taget ret hjælpeløse (forstået som kontroltab), når det kommer til stykket. Vi må sætte vores lid til, at vores fysiske krop kører videre een dag til på trods af, at vi måske behandler den ligesom vi behandler miljøet.

Argumentet om kontrol som subjekt/objekt manifestation holder ikke. På samme måde kan vi hævde, at sort ikke er det modatte af hvid; sort manifesterer hvid og bliver derfor en ubrydelig del af hvids værensmodalitet. Farverne sort og hvid manifesterer hinanden i den intersubjektive dialog. På det makroskopiske plan er effekten af ovennævnte forhold ikke stor, men på det mikroskopiske plan har det stor effekt. Kvantetilstande, ikke-lokalitet, bølge/partikel dualitet m.v. Og vi skal overveje, hvor vi med kunsten som vores genstandsfelt finder os på skalaen mellem det makroskopiske og mikroskopiske, når vi beskriver vores forskningsparadigme. Den klassiske videnskab står i følge mange forskere i det naturvidenskabelige segment tilbage med et alvorligt troværdighedsproblem, og det har blot øget splittelsen og skabt nye fronter, idet naturvidenskaben nu internt er påbegyndt en revision af det videnskabelige projekt.

Der tales om "klassisk" og "moderne" videnskab, hvor fortalene for den klassiske videnskab indtager de samme positioner overfor den moderne videnskab som de indtog overfor sanseperceptionen i 1900'tallets kamp for en værdifri videnskab. Den klassiske videnskab må nu kæmpe på to fronter – mod såvel humanvidenskaberne som den moderne videnskab – og det er ikke en let sag. Jeg citerer i denne artikel fortalene for begge positioner, for jeg mener, at vi kan lære meget af alle aktører i denne debat. Det gælder om at finde en balance, hvor vi på et godt grundlag kan skabe viden indenfor vores genstandsfelt, kunsten. Det ser i hvert fald ud til, at naturvidenskaben i den moderne videnskabs paradigme kommer vores projekt i møde. Videnskaben er med Prigogine på vej til den opfattelse, at ikke alt i verden lader sig måle og veje. Den metode, som har været fremherskende siden Francis Bacon, har vist sine begrænsninger, og derfor bliver man mere og mere åben overfor at søge nye veje. Man har så at sige opdaget, at naturen er for kompleks og opfører sig for kaotisk til at kunne måles og vejes. Dette skyldes ikke mindst, at der i systemer med dissipative strukturer opstår nye egenskaber, som ikke lader sig reducere, dvs.

forklare ud fra, et lavere niveau. Mange fænomener vil således ikke kunne reduceres til noget, der kan måles og vejes (Tarbensen 1997).

Vi skal starte forfra og kigge på videnskaben med friske øjne – og det er svært! Men jeg tror, at det vil vise sig, at de problemer, der opstår i forbindelse med videnskab, forskning og kreativitet ikke bunder i problemer ved videnskabsparadigmerne som sådan men derimod i forhold til vores menneskelige natur. Bohm & Peat beskriver hvordan vi har svært ved at bevare åbenheden overfor den virkelighed, som vi betragter. Vores forestillingsevne og intuition danner den kreative erkendelse og af dem opstår fantasier og indfald. Hurtigt danner vi ud fra vores fantasier og indfald symbolbaserede former og begreber som kombineres og relateres; og i den proces vil sådanne formelle, logiske begrebsrelationer fastlåses i vores sind – og vi er dermed i færd med at sammenblende fantasi og virkelighed, måske endda at forsvare vore fantasier mod ”angreb” fra virkeligheden.

Når vi skal forske er det derfor afgørende, at vi er i stand til at adskille disse begrebssæt og paradigmer fra vores interaktion med dem – vi må revidere vore stagnerede tankesæt omkring kunst, videnskab, forskning og kreativitet og forsøge til stadighed at nære denne åbenhed i vores praksis. Alt kan studeres, vi kan skabe viden inden for alle kunstens områder og inden for alle fænomener. Den viden, vi efterspørger gennem forskning opstår intersubjektivt i den dynamiske strøm mellem forsker og genstandsfelt og vi erkender den gennem vores sind, via vores sanser. Dette må være vores udgangspunkt, når vi skal overveje hvordan, vi kan forske i kunst på kunstscolerne.